

ACC. N:R. M. 12985: 1-14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Blekinge Upptecknat av: A. O. Sundberg,

Härad: Nedelstade Adress: Märsrum

Socken: Ronneby Berättat av: Dessamma; f. d. stens
förför

Uppteckningsår: 1954. Född år 1875 i Ronneby sn.

Uppteckningen rör

Lilla jul och lille julafon. s. 1-2.

Julkalappar och jultante. s. 3-4.

Spisar. s. 5-10.

LUF 47.

" 48

N. M. 65.

Skriv endast på denna sida!

Lilla Jul och Lille julaften.

1. På olika trakter har man på olika dagar använt benämningarna lilla jul och lille julaften. Vilka dagar har man i Eder trakt kallat så.
2. Firades lilla jul på något särskilt sätt?
3. Förekom det att man gav varandra gåvor vid lilla jul?
4. Har Lucia på något sätt firats i Eder trakt? Klädde man ut sig på något särskilt sätt? Känner Ni till uttrycken "lussegubbar" eller "lussegetter"?
5. När infördes i Eder trakt Luciaseden med den vitklädda flickan med ljus i håret? När såg Ni en Luciabrud första gången?
6. Hur firades Lucia förr i tiden innan man klädde till Lucia-brud?
7. Har det i Er trakt varit vanligt att äta tidig frukost på Luciadagens morgon? Har man några särskilda talesätt eller sedvänjor i sammanhang härmed?
8. Förekom det att man bjöd på Lussibiten? Vad menade man därmed?
9. Brukade man slakta julgrisen på Luciadagen - eller brukade den slaktas på en annan bestämd dag. Fanns det några bestämda tider i samband med julslakten. Skulle slaktaren eller andra medhjälpare ha någon bestämd traktering - eller skulle de få något av slaktmaten med sig hem?
10. Har man i Eder trakt använt uttrycket "svinottan" och vad menade man därmed?
11. Brukade Lucia bjuda på Luciakatter? När infördes seden att baka lussekatter? Vilken form och storlek hade de?
12. Har man firat kyndelsmässan i Eder trakt? Gör man det fortfarande - eller har seden bortlagts - i så fall när?
13. Hur firade man Kyndelsmässan?
14. Har Ni hört talas om att man gav varandra gåvor vid Kyndelsmässan?
15. Har man använt uttrycket Benraskesöndag i Eder trakt? Vilken dag kallades så - och varför fick dagen detta namn?
16. Vilken dag ansåg man att julen tog slut? Och vilka sedvänjor hade man därvid?

Luf. 47
1Lilla jul och lilla Julaplan.

I min hembygd var lilla jul en vecka före den
riktiga Julaplan. Denna lilla jul firades inte
då fantingarna lid till förs, då skulle då byggar,
bakas, Lucia dagen firades inte inte förr
än minstone inte på landsbygden. På Luciadagen
göt körade man underhandla med slaktarn vilken
dag hon kunde komma o slakta grisen, den tiden
va slaktarn mycket upslagen så då kunde lianda
man fick vänta flera dagar. Allt då skulle va ett
littet kalas. (Slaktgille) ett halvstopp brännvin fick
brunget anskaffas, någon annan betalning skulle
inte med jälsarna ha. Slaktarn lag betal till de daten
= (50 öre) för var gris. I vinotta brukade man säga
då någon va mycket tidigt upse. Som i de ha de var
upse i schinaplan, da har kommit derav att grisen
är ett mycket morntidigt djur.

1. Tydels narsodagen firades som en vanlig kyrkdag.

Det är den seden förevunnen. Hyndsmässobagen
firades inte på annat sätt än att de humnarevante
ställdes till lite finare medda till kyrkobeläskarna
kom hem. Att några särskilda gåvor förekom
inte. Någon bänkskesönda har ja inte hört
talas om. Den dag som ansägs julen va slut va
kner, då skulle då dansas julen ut, då skulle
julgranen plundras

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

Julklapparna och jultomte.

Några julklapparna va mycket sällan någon fick i den gamla tiden, endast barn fick några jul-
kakor förpackade till någon bröd, sylt, eller några
andra figurer, man såga kunde få huvudet eller
ett förkläde, till och med ett par snygga träbräskor.
Som de låter måla gröna med en röd ros på över-
sidan (ivläat) dessa bräskor va avsedda till kyrka-
bräskor. Någon jultomte all utdela dessa före-
mål behövdes inte, jultomte har först i senare
tid blivit populär som julklappens utdelare
då endast på de ställen där fanns barn, med sa-
kelleringen va då inte så många. Då då blev allmänt
med ordentligt inlagda paket har först blivit på
den senare tiden. Den benämndes julklapp, va den
inlagt i paket skad blott dens namn som skulle
ha paketens. Då kunde hända då gåvorna va
lite flera barn all då fick bli en gästning.

Ja rentav en lävling om vem som skulle ha
den eller den paketen ofta fick mamma tillträda
som förmedlare. Julbarnen va klädd i en röd luva
spåll lös skägg, ett par förstora byxor, röda strumpor
och par äkta gammaldags förstora träskor.

Då han såg spanska skallikemande ut, va då
inte möjligt de små barnen kom levicki till mam-
ma, då de äldre ställde sig, liksom mer avvaktande.

Jullock har ja hört talas om men aldrig sett
sett någon, ett uttal, som då va ljusst en fins
Jullock den där. Julaspöke har ja sett i form
av både mäniska o' djur. Då någon eller några
personer va bort från gården och väntades hem
hem, då en dräng eller en tjugo års son klädde
ut sig på så sätt de tog ett vitt lakan eller
en storre får eller gylfskinspäls på sig, så de
skulle se anskrämliga ut, att de ridbligt skulle
skrämma de väntade. va då vis jul va då räkna spöke

Spisar

N. M. 65

Eldstad inomhus.
 Eldstad i det fria placerades hvar o var som helst, man
 satte en bresot på marken inte alls förlängd från
 koningskällan varpa man satte källan som skulle
 användas att koka i, man fick passa på att inget eld-
 farligt var i närheten. Då man skulle baka fiskred-
 skap, skedde detta i närheten av sjön. Der man hadde
 valt upp några större stenar i en halvcirkel på pass
 högt att man kunde hänga en storre kittel på en
 järnstång över elden. Några övermurade eldsläder
 för sådant ändamål fanns inte, man passade på att
 elda ute då de va lugga. Fristående eldstad inomhus
 fanns inte. Någon eldstad mill på golvet har aldrig
 förekommit i våra trakter.

Spisen va alltid murad vid ena sidan i ett rum detta
 rumman fick bli köket, denna spis va både stor o
 uppen med lillhörande en stor fyrkantig skorsten

På sten eller en annan kunde med lätthet komma
läggs upp o. ner i den (solarn) i denna spis kokades
maten för uppen eld på så sätt att man satte in
dröpat av järn i spisen varpå en gryta som kok-
nade ben placerades, även plåten o kaffekillen
som andra kokkärl som kokade ben. Järngrytan
haddes alltid tre ben ligger höga för att med lätthet
kunna elda inunder, all hänga kokkärl i spisen före-
kom aldrig).

Den vanliga spisen i äldre tid.

I den vanliga spisen i bostadshuset haddes man en
uppen härd för matlagning. I de allra flesta fallen
fanns bara ett kök där den s. k. långspisen var placerad.
Kärspisen var en slags järnspis med fyra halvavsläng-
bara (30 cm) denna spis ständes alltid jämte kakelugnen
i slugrummet, på denna spis kunde man koka
läggs mat o kaffe. Denna spis eller kakelugn som
den kallades användes endast att koka på då

behövdes värme i rummet, annars lagades
all mat i den murade långspisen (gruan)
Rörspisen eller keldungen som allment kallades
förekom endast på lorfäställen o i arblidarhemmen
så endast för att spara ved, dessa besparingsspisar
kom till när gång, på 1890 talet, då liara i instaka-
fall, men mera allment ett stycke in på 1900 talet.
I de murade spisarna brann elden på bara mur-
stenarna något annat under ^{lång} fans inte.

3
Här der fans på de gamla stora ärevördiga järn-
kaklungarna mummer o namn o alla sorters
figurer både kungar o ryttare, ärtur från långt
in på 1700 talet. Spisraskan upplades med två långa
länga plankor korsprickade i en vinkel detta kall-
ades murkann kom inte behövde stötts med
waresig trä eller järn, några gryphängare fans
inte i spisen. Brumot fans alltid i ett hörn
ved som va lorkad i rökhället (luahålet) från

Slugkakelungnen. Bakugn och kaklä.
Bakugnen var placerad alldeles intill spisen själva
kakugnen var murad med tegel och kall muren i
kring, med vanlig grästen ovanpå med massor
av sand denna bakugn täcktes med leråder och
papp i form av lera. Storleken var mycket vari-
erande på bondställen var den 175 cm i fyrkanen
på småställen mycket mindre 130 cm på sin höjd.
Hälvret var lågformad med inmurade två kokgångar
en från var innehörna som gränsar till en slutt
ovan ugnensmon eller ugnsluckan, ugnöppningen
stängdes med en kläckplåt tills på 1880-talet då
luckor av järn kom i bruk. Bottenjärnen var
murad av tegel, alldrig med flis eller järn
ugnen var fyrsidig bränslu bestod näst av kolöd
ved men också av ris. Körne vi själva har haft
både ved o ris. På bondställen bakades förutom
4 bröd i kakugnen råmjölkakor (råmjölkakaka)

och andra småkakor samt vetebröd, någon
bakhall på fötter har jag aldrig hört talas om.

Kärl för matlagning:

I den öppna spisen brukades i allmänhet järn-
grytor med tre ben, och för öron att rätta spytthök-
arna i då man skulle lyfta dem av spisen
spokplaten av järn med ett järnkepp, keppe-
kullen bestod av koppar, alla kärlen saknar
ben utom järngrytan. Till alla de benlösa kärl-
en är krepolen alldeles nödvändig, alla kärlen
ställdes över elden aldrig hängdes, så någon häng-
gryt behövdes inte, alla kärlen va fästerade på
samma sätt med vad bränsle som användes.

Bränsle.

Till matlagning i den öppna spisen användes
i regel rikligt huggen ved klövd ganska små
och bra med ris, men då va risken större att
maten skulle bli rökad

6
Så levare elden till nästa dag, behövdes inte, ty då
fanns svavelsticker ^(Schwefelsticker) som en spartan, dessa sticker
var fälsade i små pappstumpar liknade en finger-
futa, denna lilla futa inrymds cirka 20 styck sticker o kostade
fyra styver (2 öre) pungen. På början av 1800-talet fick
de flinta eld, då när de en gång fått eld var de
nödvändiga levare den så länge som möjligt, så
lade dom på svamp eller fjös som inte brann
strax upp utan endast höll en svag glöd som
de va mycket nogga med att hålla levande, så hände de
ofta de fick låna eld av sin granne som gick så
till att de fick ha en svamp eller fjös med sig som
de fick hålla till den förut levande elden så länge
att det blev eld i den medhavda bränslet. Då de va
färdiga skulle de inte ladda för elden ty då skulle
de bringa eld, om inte för annat så skulle de
bli svärare att kunna levare elden på de
ställen de blev gälfsta med sin eld.

Hjälperedskep och spiser.

De redskap som hörde spisen till utom kötkärlet
och grytkokarna som vanligen hängde på en spjåk
på murbanden eldången som hade sin plats
i ett hörn i spisen eller i ett hörn jämte spisen, en
liten kistvas, eldskoppa. De fästade kärlet välv-
des i ett större kedlafat, som var ovalformad och gjord av
träspjekar som var av en storlek med längd 15-20 cm.
hög. Belysningen bestod av en mycket liten gaslampa
som var placerad i spismuren i ett hål av en halv
fingertens storlek som var gjort för detta ändamål.
Speciella eldstäder.

Samma eldstad användes året om, något annat
kök fanns inte. Vid brygg och upptining eldade man i sam-
ma kök, vid plått eldades ute. Vid brännvinsbränning
fanns särskilt bränneri. Vid dessa tillfällen eldades
med ren ved, utom då de skulle koka svinspöts
eller värma skällvatten eldades med ris.

Särskild värmeugn.

Wägen järnkamin kunde finnas på något ställe
men allörig jämte spisen, den placerades inne i
sluggrummet bredvid den vanliga kakelugnen
denna besparings spis användes för att koka mat
på denna spis eller kamin va alldeles likt en järn-
spis fast denna va fristående o hade fyra halvvalvs-
långa ben i denna besparings spis eldades alltid
med ren ved, dessutom vå du för att spara på bräns-
let derav att man fick värme i sluggrummet på
samma gång man kokade. Då gick lätt att få
röken ut genom ett plåtrör placerat igenom spis-
muren o upp i den stora murade skorstenen
järnspisar.

8. Före 1880 fanns ingen järnspis på något beställe
på landsbyggen. Den förste i vår bygd va Ola Måns-
son i Thierby som köpte en sådan denna spis
köptes i Helsingfors. Efter denna tid blev

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ronneby and.
Medelstads hof
Jm. 7.

del mera allment på bondställen. Då de skulle
sätta inn en ny spis fick de förr siva ut så stora
rhycke i spisen (långspisen) att järnspisen fick
slakts, så dessa va färdiga va då till att börja lära
sig elda i den nya spisen, så märkte de börja skura
hårt bålet på de vanliga kaffepanngryforna o ställa
dem till kaffearslagare o på ringar på dem att de
kunde placeras på spishålen då de tog av ring-
arna, samma arbete med kaffekittel o pannor,
ringarna placerades fem cm. från kottisen.
från o. m. denna förändring i kaklestypen
fick de gamla katiga tråknade yringryforna
försvinna från köksdepartementet.

I de mindre husen hade de en liten rund
järnkamin som de kunde koka kaffe på, sam-
tidigt fick de värme i rummet.

Seder i samband med spisen

9 Till jul skulle långspisen, på julafonsträva

göras fri från alla karr o allt som fans i spis-
en så den skulle sopas riktigt ren o askan
skulle placeras i ett hörn eller mitt i spisen
som skulle riktigt väl gämnas ut, att de va möj-
ligt för den som först kom upp kunna se om der
fanns några fälvtryck (ffät) i askan som skulle
färvats på om någon kom till huset eller gick
derifrån märka o.k.

o som hade gämspis gjorde även den blänk
o fin med isenfärg.

Att man satte in lör i rummen vid midsom-
mar var alltid vanligt.